

УДК 378.147:[81'271:656.61]

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Токарева О.В., аспірант
кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

У статті взаємодія розглядається як організація цілеспрямованої професійної діяльності між її учасниками, що складається з таких компонентів: діючий учасник, потреба в активізації поведінки, ціль діяльності, метод діяльності, інший учасник, на котрого направлена дія, результат діяльності. В процесі діалогічної взаємодії створюється спільний для суб'єктів комунікативний простір, який сприяє набуттю комунікативних знань. Серед факторів, що визначають і впливають на успішність взаємодії під час виробничого процесу, виділяють мовлення як форму спілкування людей, основу формування переконань. Організація діалогічної взаємодії виступає головною умовою формування діалогічної культури – багатовимірною процесу суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, діалогічна взаємодія, мовлення, спілкування, діалогічна культура.

В статье взаимодействие рассматривается как организация целенаправленной профессиональной деятельности между ее участниками, состоит из следующих компонентов: действующий участник, потребность в активизации поведения, цель деятельности, метод деятельности, другой участник, на которого направлено действие, результат деятельности. В процессе диалогического взаимодействия создается для субъектов коммуникативное пространство, которое способствует приобретению коммуникативных знаний. Среди факторов, определяющих и влияющих на успешность взаимодействия во время производственного процесса, выделяют речь как форму общения людей, основу формирования убеждений. Организация диалогического взаимодействия выступает главным условием формирования диалогической культуры – многомерного процесса субъект-субъектного взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, диалогическое взаимодействие, речи, общения, диалогическая культура.

Tokareva O.V. DIALOGICAL INTERACTION AS BASIS OF DIALOGIC CULTURE OF FUTURE PROFESSIONALS OF THE SEA

In the article interaction is seen as the organization of purposeful professional activities among its members, consisting of the following components: active participant need for more active behavior of the target, the method of, the other party, which is directed to action, results. During the dialogic interaction communicative space creates common for business that facilitates the acquisition of knowledge communication. Dialogue is defined as the interaction position, the mechanism of consciousness, personal growth. Among the factors that determine the success and influence of interaction during the production process, broadcasting allocates as a form of communication between people, based on the formation of opinion. The need for agility, mobility and the need for fruitful cooperation in the sphere of professional activity determine the priority of dialogue in professional communication as part of the profession. Therefore dialogical culture can be seen as a fundamental characteristic of a professional activity especially in the marine spheredue to the conditions of the cooperation. High level dialogue culture is adequate reflection of subject-subjective nature of professional activity. Steps to creating a culture of dialogue is entirely dependent on dialogical, language, speech, communicative and cultural needs of the people engaged in the process. Consequently, the organization dialogic interaction is the main condition for the formation of dialogic culture – multidimensional process subject-subject interaction. This approach identifies ways to further study the components of the studied process.

Key words: interaction, dialogic interaction, speech, communication, dialogic culture.

Постановка проблеми. Сьогодення вимагає вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців морського флоту з урахуванням стрімкого розвитку суспільства, науки, техніки, технологій. Вирішення окресленого завдання вбачаємо у формуванні діалогічної культури особистості майбутнього фахівця, що забезпечує розуміння і сприйняття учасників взаємодії, позитивне ставлення до них, налаштованість на застосування та передачу своїх знань, досвіду у фаховій галузі.

Ступінь розробленості проблеми. Специфічність та складність професійної діяльності у морській галузі, необхідність забезпечення безаварійної роботи та конкурентоспроможності відповідних фахівців, які працюють під прапорами різних країн, ставлять підвищені вимоги до професійної підготовки курсантів вищих морських навчальних закладів України та їхнього рівня сформованості діалогічної культури. Проблемі вдосконалення підготовки фахівців у вищих морських навчальних закладах при-

свячено роботи В. Голубева, М. Гомзякова, М. Євтюхіна, В. Захарченка, С. Козак, М. Кулакової, М. Міусова, Ю. Павличенко, Г. Пузиніча, О. Радченка, С. Ситнік, О. Чорного, О. Шемякіна та ін.

Формування діалогічної культури майбутніх фахівців морської галузі має стати наскрізним елементом їхньої професійної підготовки у вищих морських навчальних закладах і започатковуватися з першого курсу навчання.

Ученими досліджено загальні проблеми освіти майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі прикладну (О. Ключко, А. Прус, Л. Соколенко та ін.), професійно-прикладну (Т. Лагутіна та ін.), трудову (С. Мазуренко та ін.), педагогічну (О. Коваленко, Н. Кузьміна, О. Марчук та ін.), професійно-педагогічну (А. Мордковіч та ін.), професійно-психологічну (С. Яремчук та ін.), мотиваційну (В. Панібратенко, Я. Поторій та ін.), акмеологічну (А. Попунова), пошуково-творчу (С. Висоцький та ін.), гуманістичну (О. Горчакова, Н. Носовець та ін.) спрямованість особистості майбутнього фахівця.

Специфіка професійної діяльності фахівців морської галузі визначається місцем її здійснення, своєрідними функціональними обов'язками та відповідними до них виробничими цілями та завданнями, а саме: галуззю діяльності є забезпечення належного технічного стану водного засобу та судноводіння. Таким чином, специфіка професійної діяльності майбутніх фахівців морської галузі, зокрема іномовне спілкування під час виробничого процесу, вимагає певної професійної підготовки курсантів у вищих морських навчальних закладах, яка відповідає вимогам, що висуваються як вітчизняними стандартами підготовки таких фахівців, так і міжнародними конвенціями з підготовки плавскладу та безпеки судноплавства, що ратифіковано Україною.

Мета дослідження – розкриття взаємодії у процесі професійної діяльності як основи формування діалогічної культури майбутніх фахівців морської галузі.

Виклад основного матеріалу. Оптимізація навчання пов'язується вітчизняними вченими з аспектами, котрі забезпечують: комплексність навчання майбутніх спеціалістів, що визначає їх навчання способів утворення й формулювання думки у процесі мовленнєвої діяльності, із урахуванням найбільш ефективного співвідношення різних видів такої діяльності та діалогічної взаємодії суб'єктів в певних умовах освітнього середовища у вищому навчальному закладі; високу мотивованість навчально-пізнавальної діяльності майбутнього спеціаліста, що зумовлює збудження внутрішніх мотивів його

мовленнєвої діяльності, зокрема іномовної, шляхом актуалізації зовнішньої – професійної мотивації поведінки фахівця у створенні відповідного природного навчання з урахуванням предмету та умов майбутньої професії, усвідомлення майбутніми фахівцями значущості можливості виникнення проблем і шляхів їх розв'язання; усвідомлення необхідності засвоєння мовної форми для досягнення необхідного рівня володіння діалогічним спілкуванням як рідною, так і іноземною мовами; формування та стимулювання комунікативної потреби міжособистісного і професійно орієнтованого діалогічного спілкування.

Зважаючи на викладене вище, виділяємо комунікативний підхід, що передбачає організацію навчально-пізнавальної діяльності на основі сталого залучення до спілкування суб'єктів взаємодії, беручи до уваги певні умови закордонного контракту іноземною мовою, сприяє вирішенню завдань формування в майбутніх фахівців навичок іномовного діалогічного спілкування та розвитку комунікативних здібностей, а відповідно і діалогічної культури. Отже, комунікативний підхід забезпечує майбутнім фахівцям послідовне оволодіння системою вмій використання мови у різних виробничих ситуаціях з урахуванням певних аспектів функціональності та стуктурності, спрямовує навчальний процес на діалогічне спілкування, зокрема іноземною мовою, та використання під час виконання різних видів діяльності.

Процес діалогічної взаємодії передбачає реалізацію таких етапів комунікації. Перший етап – прогностичний, що дозволяє моделювати майбутнє спілкування; другий етап – «комунікативна атака», як початок безпосереднього спілкування, встановлення емоційного та ділового контакту; третій етап – «управлінський». Ураховуючи зазначене, поєднання всіх окреслених компонентів доцільно реалізовувати у підготовці до майбутньої професійної діяльності фахівців морської галузі. Адже діалог – універсальний засіб взаємодії людей. Слушними є думки В. Беркова, Я. Яскевича, які наголошували на значенні діалогу, підкреслюючи, що «його роль особливо зростає в період демократизації суспільства. Наше майбутнє багато в чому залежить від уміння організувати продуктивний діалог в найрізноманітніших сферах людської діяльності, адже не існує альтернативи для діалогу як способу взаємодії між людьми» [1, с. 3].

Сприяє успішному спілкуванню учасників виробничого процесу саме діалогічна культура, котра за своєю структурою містить два компоненти: культури мовлення і культури спілкування. Перша поєднує мовні та

мовленнєві навички, які необхідні майбутнім фахівцям для комунікативної взаємодії з іншими людьми. Друга – культура спілкування – це сукупність якостей, які дозволяють людині досягти своєї мети в ході комунікації та діалогічної взаємодії.

В процесі діалогічної взаємодії, за твердженням Г. Богатирьової, створюється спільний для суб'єктів комунікативний простір, який сприяє набуттю комунікативних знань, і визначається дослідницею як узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності. Ми підтримуємо думку дослідниці, що зазначене відіграє домінуючу роль у формуванні майбутнього фахівця [2].

Адже взаємодія, як організація цідеспрямованої виробничої діяльності між її учасниками, складається з таких компонентів: діючий учасник, потреба в активізації поведінки, ціль діяльності, метод діяльності, інший учасник, на котрого направлена дія, результат діяльності. Зважаючи на те, що діяльність здійснюється у певному зовнішньому середовищі, яке вважають також її компонентом, активність учасників як суб'єктів діалогічної взаємодії є змінною відповідно певної ситуації. У залежності від характеру, особливостей зовнішнього середовища учасники взаємодії виявляють імпульсивні (миттєві) дії або рефлексивні, які вирізняються усвідомленістю, визначеністю спонуки до активності – мотивацією. Отже, діалогічна взаємодія складається з потреби, мотивації і інтерактивної дії.

У психологічних дослідженнях Ю. Лотмана, О. Матюшкіна та ін. діалог розглядається як взаємодія позицій, механізм роботи свідомості, особистого зростання. На думку А. Гжегорчика, діалог – це «інтеракція, яка триває невизначено довгий час» [3, с. 56]. Інтерактивна сторона спілкування являє собою алгоритм загальної стратегії взаємодії і розкривається у різних шляхах обміну діями, що передбачає необхідність узгодження планів дій її суб'єктів і аналіз «укладів» кожного з них.

Найважливішими компонентами стратегії спілкування є мотиваційний (спілкування має реалізувати мету одного суб'єкта чи обох), змістовий (комунікативні установки – гуманістичні чи маніпулятивні – обирають учасники спілкування) і процесуальний (конструювання спілкування, тобто співвідношення між діалогом і монологом). Одна стратегія спілкування може втілитися у різних тактиках. Будучи різноманітними за спрямованістю, вони залежать від психологічних особливостей конкретних суб'єктів взаємодії, їх системи цінностей, установок, соціальної ситуації спілкування, соціокультурного та етнопсихологічного контексту комунікативного процесу тощо.

За теоретичними положеннями трансактного аналізу (Е. Берн) визначено умови ефективності інтеракції: узгодження позицій суб'єктів, ситуацій і стилю взаємодії, адекватного для кожної ситуації. Провідну роль відіграє тип взаємодії між людьми, а саме: кооперація, конкуренція та за певної ситуації – конфлікт. Особливості інтерактивної сторони спілкування визначається специфікою використання різних форм організації такої взаємодії, що уможлиблює враховувати змістовний характер спілкування. Перцептивна його сторона визначає процес формування образу іншої людини, сприйняття, пізнання і розуміння, що досягається через «розшифровування» психологічних особливостей суб'єкту взаємодії та властивостей його поведінки.

Встановлено, що ефективність спілкування залежить від факторів, які зумовлюються функціями спілкування (прагматичною, формуючою, підтвердження, організації і підтримки міжособистісного спілкування, внутрішньоособистісною) і виникають під час ситуації виробничого спілкування у процесі професійної діяльності.

Прагматична функція спілкування впливає на ефективність взаємодії у процесі спільної діяльності. Установлено, що саме діяльність є тим процесом, специфіка котрого створюється участю, способом організації, активності суб'єктів взаємодії і тим масштабом аналізу «руху» особистостей, у якому простежується їх розвиток [6].

Формуюча функція спілкування виявляється у процесі розвитку людини і становлення її як особистості. Дійсно, у процесі розвитку зовнішні форми спілкування поступово переходять у внутрішні, завдяки цьому уможлиблюється подумки уявити майбутню розмову і побудувати її так, як нам потрібно. Спілкування – це не тільки передача умінь, навичок і знань, котрі людина повинна засвоїти механічно. Є. Рогов відзначає складні процеси взаємних впливів, збагачення і змін [7, с. 11].

Функція підтвердження у спілкуванні виявляється у тому, що тільки в ході спілкування з іншими людьми ми можемо пізнати самих себе. Прагнучи переконатися у визнанні власної цінності, людина шукає точку опори в інших людях.

Функція організації і підтримки міжособистісних стосунків у спілкуванні для будь-якої людини пов'язана з оцінюванням інших і установленням певних емоційних стосунків (позитивних чи негативних) [7, с. 12]. Одна людина може викликати в різноманітних ситуаціях різне ставлення, наприклад, ставлення до однокласника, що не поділився підручником на звичайному уроці, чи до

того, що відмовився підказати під час контрольної роботи.

Внутрішньоособистісна функція спілкування найбільш ефективно впливає на взаємодію. Вона відображає внутрішні діалоги з самим собою, із власним «Я». Суб'єкт подумки програє ситуації взаємодії і корегує власну поведінку в залежності від того, чи співпадає вона із внутрішнім еталонним уявленням про свої дії, реакції і вчинки інших учасників взаємодії за умов певної виробничої ситуації. Ця функція пов'язана із внутрішнім проговорюванням ситуації, внутрішнім мовленням, мисленням.

Серед факторів, що визначають і впливають на успішність взаємодії під час виробничого процесу, виділяють мовлення. У психології мовлення розглядається як форма спілкування людей (за допомогою мови), що склалася історично і включає процеси створення та сприйняття повідомлень із метою спілкування чи регуляції і контролю власної діяльності. Мовлення є важливою основою формування переконань: будь-яке явище можна схарактеризувати у різних аспектах, переконати суб'єктів взаємодії. Переконання як спосіб психологічного впливу, спрямоване на усунення своєрідних фільтрів щодо емоційного сприйняття та усвідомлення різнопланової інформації. За таких умов внаслідок переконання надана інформація переходить в систему установок та принципів суб'єктів діалогічної взаємодії. Переконання – метод свідомого та організованого впливу на психіку суб'єктів, через звернення до їх критичного судження.

Доцільною для обґрунтування взаємодії як основи формування діалогічної культури вважаємо концепцію Г. Ковальова, згідно з якою діалог є загальним принципом оптимальної організації й управління на всіх рівнях організації і розвитку життєдіяльності на Землі – від біологічного рівня до соціального та особистісного. Згідно з поглядами видатного вченого, «формування нового мислення («планетарної свідомості») – це становлення мислення і свідомості за сутністю своєю діалогічних, гуманістичних, виховання у людей почуття відповідальності за долю всього світу і всієї планети» [5, с. 43].

Звернення до ідеї Г. Ковальова про те, що діалог як форма спілкування – це процес взаєморозвитку партнерів, дозволяє стверджувати, що у стані діалогу дві особистості як суб'єкти взаємодії починають утворювати загальний психологічний простір, створювати єдине емоційне «співіснування» («со – бытие»), в якому вплив (у звичайній, об'єктній, монологічній сутності цього поняття) перестає існувати, поступаючись місцем «психологічній єдності суб'єктів, в якій

розгортається творчий процес взаєморозкриття і взаєморозвитку, створюються умови для самовпливу і саморозвитку. Будучи адекватним суб'єкт-суб'єктному характеру самої людської природи, діалог є найбільш релевантним для організації найпродуктивніших і особистісно розвиваючих контактів між людьми» [5, с. 51].

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури з теми дослідження можна констатувати, що оволодіння студентами діалогічною культурою, на думку більшості науковців, припускає розвиток, як мінімум, трьох груп умінь: 1) комунікативних або мовних (уміння ясно і чітко висловлювати думки; уміння переконувати; уміння аргументувати; уміння будувати доказ; уміння виношувати думки; уміння аналізувати вислів); 2) умінь сприйняття, тобто перцептивних (уміння слухати і чути – правильно інтерпретувати інформацію, в тому числі і невербальну, розуміти підтексти; уміння зрозуміти почуття і настрої іншої людини – здібність до емпатії, дотримання такту, співпереживання; уміння аналізувати – здатність до «рефлексії і саморефлексії»); 3) умінь взаємодії в процесі спілкування, тобто інтерактивних (уміння проводити бесіду, переговори, обговорення, уміння ввічливо висловлювати думки, уміння ставити питання, уміння захопити собою, уміння сформулювати вимогу, уміння спілкуватися в конфліктних ситуаціях, уміння управляти своєю поведінкою в спілкуванні) [4]. Слід відмітити, що необхідність розвитку вищезазначених умінь, на думку О. Даутової, Н. Лапіної, обумовлює організацію «особливих комунікативних зв'язків у освітньому процесі, які можуть бути охарактеризовані як діалог». Цю позицію підтримує й О. Тармаєва, яка зазначає, що саме організація діалогічної взаємодії виступає головною умовою формування діалогічної культури, комунікативної компетентності майбутніх фахівців як сукупності взаємопов'язаних компонентів (мотиваційного, аксіологічного, інформаційно-змістовного, операційно-діяльнісного) [8, с. 16].

Етапи формування діалогічної культури цілком залежать від власне діалогічних, мовних, мовленнєвих, комунікативних і культурологічних потреб соціуму у процесі взаємодії людини зі світом фізичного і духовного її буття. У зв'язку з цим, цілком закономірними є потреби формування діалогічної культури майбутніх фахівців морської галузі, які забезпечуються відповідними напрямками опрацювання матеріалу мовно-комунікативного спрямування: 1) діалогічний, спрямований на ознайомлення студентів на теоретичному і практичному рівні із матеріалом про діалог, особливості діалогічно-

го мовлення; 2) мовний сприяє засвоєнню знань про норми мови, зокрема ті, які найчастіше порушуються в усному діалогічному мовленні та піднесення культури творчого мовлення у різних стилях; 3) мовленнєвий вироблення навичок продукування різних видів реплік за значенням, метою стосується висловлювання, обсягом; 4) культурологічний передбачає засвоєння знань про культуру мовлення, культуру діалогічного мовлення, вироблення культури сприймання мовлення уміння слухати і розуміти адресата; 5) комунікативний визначає практичну роботу над дотриманням комунікативних якостей української літературної мови. Перелічені напрями формування діалогічної культури пов'язані між собою, що взаємно проникають, взаємодіють.

Потреба у динамічності, мобільності та необхідність плідної співпраці у сфері професійної діяльності зумовлюють пріоритет діалогічності у професійному спілкуванні як складової професійної діяльності. Тому діалогічну культуру можна розглядати як основну характеристику якості професійної діяльності. Високий рівень діалогічної культури є адекватним відображенням суб'єкт-суб'єктного характеру у професійній діяльності.

Висновки. Ураховуючи викладене вище, формування діалогічної культури суб'єктів діалогічної взаємодії спрямоване на набуття майбутніми фахівцями морської галузі знань щодо:

- норми літературної мови;
- поняття культури мови і діалогічного мовлення;
- комунікативних ознак культури мовлення;
- правил мовленнєвого етикету;
- стереотипних, узвичаєних словесних формул етикету для кожної типової ситуації спілкування та особливості їх застосування;
- термінологічної діалогічно-комунікативної лексики (комунікація, діалог (текст), еліпсис, стиль мови, ситуація, культура мовлення тощо).

А також набуття ними комплексу вмінь, а саме:

- розпізнавати норми літературної мови, дотримуватися їх у діалогічному спілкуванні;
- послуговуватися лексико-фразеологічним багатством української мови;
- стилістично правильно оформляти свої думки за допомогою діалогічних реплік, різних за обсягом;
- дотримуватися комунікативних якостей української мови під час діалогування: правильності, змістовності, багатства, доречності й доцільності, виразності, точності тощо;
- використовувати правила мовленнєвого етикету під час висловлення вітання, про-

щання, відмови, співчуття, вдячності, побажання, компліментів тощо;

- застосовувати термінологічну діалогічно-комунікативну лексику у процесі навчальної діяльності.

Ураховуючи, що діалогічні форми взаємодії припускають високу пізнавальну і мовну активність майбутніх фахівців морської галузі на занятті, то важливою особливістю застосування діалогу в навчально-пізнавальній діяльності є його орієнтація, з одного боку, на інтелектуальний розвиток, на розвиток інтелектуальних їх умінь (володіння операціями і прийомами мисленнєвої діяльності, уміння творчо розв'язувати завдання, сформованість різних видів мислення, розвиненість якостей мислення: самостійності, критичності, гнучкості та ін.), а з іншого боку – на розвиток комунікативних умінь (комунікаційних, перцептивних та інтерактивних), що мають першочергове значення в реалізації професійних функцій майбутніх фахівців.

Формування діалогічної культури розуміється нами як багатовимірний процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників, основоположними компонентами якого є ціннісно-смісловий, інформаційно-комунікативний, проблемно-дослідницький і рефлексія. Такий підхід визначає шляхи подальшого вивчення компонентів досліджуваного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берков В.Ф. Культура диалога: [учеб. пособие] / В.Ф. Берков, Я.С. Яскевич. – М. : Новое знание, 2002. – 152 с.
2. Богатирьова Г.А. Формування комунікативної культури студентів в сучасних соціально-економічних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Pedagogica/29641.doc.htm.
3. Гржегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия / А. Гржегорчик // Вопросы философии. – 1992. – № 3. – С. 54-64.
4. Даутова О.Б. Диалог как принцип образования / О.Б. Даутова, Н.Л. Лапина // Диалог в образовании. Серия «Symposium», Выпуск 22: сборник материалов конференции Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – 350 с.
5. Ковалёв Г.А. Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / Г.А. Ковалёв. – М. : Изд-во ИП АН СССР, 1987. – 87 с.
6. Радионова Н.Ф. Взаимодействие педагогов и школьников: технология и творчество / Н.Ф. Радионова. – Л. : Педагогика, 1989. – 246 с.
7. Рогов Е.И. Психология общения / Е.И. Рогов. – М. : Гуманитарное изд. ВЛАДОС, 2001. – 336 с.
8. Тармаева Е.В. Развитие коммуникативной компетентности у будущих учителей: автореф. канд. пед. наук / Е.В. Тармаева. – Улан-Удэ, 2007. – 20 с.